

EX VOTO

Studia dedykowane
Ojcu Janowi Golonce OSPPE

Księga wydana pod patronatem

O. IZYDORA MATUSZEWSKIEGO
Generała Zakonu Paulinów

PROF. DR. HAB. ANDRZEJA ROTTERMUNDA
Dyrektora Zamku Królewskiego w Warszawie

Komitety redakcyjne

PROF. DR. HAB. JULIUSZ A. CHROŚCICKI – Uniwersytet Warszawski

JANUSZ JADCZYK – Muzeum Częstochowskie

KS. PROF. DR. HAB. RYSZARD KNAPIŃSKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski

PROF. DR. HAB. JERZY KOWALCZYK – Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk

PROF. DR. HAB. WOJCIECH KURPIK – Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

DR PRZEMYSŁAW MROZOWSKI – Zamek Królewski w Warszawie

JERZY ŻMUDZIŃSKI – Jasnogórska Fundacja Pro Patria

Redakcja naukowa

PRZEMYSŁAW MROZOWSKI

JERZY ŻMUDZIŃSKI

Ex voto

Studia dedykowane
Ojcu Janowi Golonce OSPPE
w 75. rocznicę urodzin
i w 50. rocznicę święceń kapłańskich

Jasna Góra
w Częstochowie
2012

Wstęp	7
Wykaz prac naukowych Ojca Doktora Jana Golonki OSPPE	9
MATKA BOSKA I JEJ WIZERUNKI	19
O. TADEUSZ DIONIZY ŁUKASZUK OSPPE	
Koronacja obrazu sposobem uczczenia Maryi Królowej. Teologiczne rozumienie obrazu i jego koronacji	21
ANNA TÜSKÉS	
The Cult of the Copies of the Częstochowa Image in 17 th and 18 th Century Hungary	29
Kult kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w XVII i XVIII wieku na Węgrzech	39
<i>Ilustracje</i>	645
Ks. JANUSZ NOWIŃSKI SDB	
Wizerunki <i>Matki Bożej Częstochowskiej</i> w kościele dawnego opactwa w Łądzie	51
<i>Ilustracje</i>	651
ANNA SZCZECINA-BERKAN	
Plakietka przedstawiająca płaskorzeźbę obrazu <i>Matki Boskiej Częstochowskiej</i>	59
<i>Ilustracje</i>	653

Kult kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w XVII i XVIII wieku na Węgrzech¹

Kopie obrazu jasnogórskiego pojawiły się na terenie Europy w XVII oraz XVIII wieku². Jan III Sobieski, maszerując na odsiecz Wiednia, każdego dnia modlił się przed obliczem jednej z nich. Zwycięstwo nad Turkami 12 września 1683 roku przypisano Czarnej Madonnie Częstochowskiej a także Matce Boskiej Pasawskiej. Wdzięczny za odniesioną wiktoryę, Sobieski umieścił kopię ikony w kościele na wzgórzu Kahlenberg niedaleko Wiednia. Po zakończeniu wojen wyzwoleniczych przeciw Turkom, paulini powrócili na Węgry, gdzie zgodnie ze swoim zwyczajem umieszczali w kościołach repliki obrazu jasnogórskiego. Szerzenie kultu ułatwiał fakt, iż dwunastu paulinów po opuszczeniu w 1382 roku klasztoru w Márianosztra (ufundowanego w 1352 roku przez Ludwika Węgierskiego) przeniosło się do Polski. Tam założyli klasztor jasnogórski, który w krótkim czasie stał się często odwiedzanym miejscem pielgrzymkowym.

W ciągu ostatnich trzech dekad, analogicznie do badań Elżbiety Jackiewicz nad kultem obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w Polsce³, przeprowadzono również szereg badań dotyczących rozpowszechniania się kultu obrazu na terenie Węgier. Bardziej znaczące, dotyczące

¹ Éva Knapp oraz Gábor Tüskés to osoby, które udzieliły mi nieocenionej pomocy w trakcie badań, za co chciałabym wyrazić im szczerą wdzięczność.

² O pochodzeniu obrazu: Pieradzka Krystyna, *Fundacja klasztoru jasnogórskiego w Częstochowie w 1382 r.*, Kraków 1939; Śnieżyńska-Stolot Ewa, *Kult italo-bizantyjskich obrazów maryjnych w Europie Środkowej w XIV w.*, [w:] „*Studia Claromontana*”, tom 5, 1984, 14–26.

³ Jackiewicz Elżbieta, *Naśladownictwa ołtarza głównego bazyliki jasnogórskiej*, [w:] „*Studia Claromontana*”, tom 15, 1995, 341–416.

ruchu pielgrzymkowego w dobie baroku oraz historii kultu religijnego, przeprowadził Sándor Bálint, Zoltán Szilárdfy oraz Gábor Barna⁴. W trakcie moich badań, znane wcześniej na Węgrzech trzydzieści cztery przedstawienia uzupełnione zostały przez trzy nowe przykłady. Po krótko opiszę proces przestrzennego oraz czasowego rozpowszechniania się kopii obrazu jasnogórskiego na terenie Węgier, różnorodność artystycznych stylizacji oraz ich religijne znaczenie.

Oprócz paulinów także franciszkanie oraz jezuici odegrali ważną rolę w szerzeniu kultu obrazu. Palatyn Pál Esterhazy przyczynił się do upowszechnienia czci Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech, szczegółowo opisując obraz w opublikowanym po węgiersku w 1690 roku dziele, poświęconym maryjnym ośrodkom pielgrzymkowym w Europie⁵. Pojawiające się na Węgrzech przedstawienia są na ogół dokładnymi kopiami oryginału, choć odnaleźć można także różne lokalne odmiany. Drobne różnice dotyczą na przykład sposobu, w jaki Dzieciątko trzyma książkę, niekiedy Matka Boska przedstawiana była w otoczeniu aniołów, koronę czasem malowano, a czasem nakładano na obraz.

Na Węgrzech, podobnie jak i w Polsce, odnaleźć można różne formy przedstawień Czarnej Madonny. Ołtarze główne oraz boczne w kościołach i kaplicach, obrazy wotywnie oraz figury świadczą o szeroko rozpowszechnionym kulcie. Typ częstochowski w większej liczbie występuje w Zachodnim Kraju Zadunajskim oraz na Wielkiej Nizinie, sporadycznie także na terenie Górnych Węgier oraz w regionie południowym⁶.

1. Kult obrazu w XVII wieku

Jedna z najstarszych ocalałych kopii obrazu była początkowo przechowywana w klasztorze paulinów we wsi Pálosveresmart. W XVII wieku dotarła do franciszkanów w Gyöngyös, skąd przeniesiono ją do

⁴ Bálint Sándor, *Sacra Hungaria: Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*, Budapest, Veritas, 1943 [1944], 36–42; Szilárdfy Zoltán, *A magyarországi kegyképek és – szobrok tipológiája és jelentése*, Budapest 1994; Szilárdfy Zoltán, *A pálos rend két kegyképe: a Częstochowai és Sasvári Boldogasszony*, [w:] *Ikonográfia – kultusztörténet*, Budapest 2003, 117–123; Barna Gábor, *A częstochowai Szűzanya tisztelete Közép-Európában*, [w:] „...szolgálata itél-tél...”, Bálint Sándor Emlékkönyv, red.: Gábor Barna, Szeged, Lazi Könyvkiadó 2004, 38–51.

⁵ Esteras [Esterházy] Pal, *Az egész világon levő csodalatos boldogságos Szűz kepeinek...*, Nagyszombat 1690, 203–205.

⁶ Tüskés Gábor, *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*, Budapest 1993, 27.

kościół w Mátrafüred, a następnie do Muzeum *Mátra* w Gyöngyös⁷. Kilka opisów świadczy o powszechnym kulcie obrazu na terenie XVII-wiecznych Węgier. Zgodnie z *Historia domestica S. N. Patakiensis Soc. Jesu*, kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej znajdowała się w ołtarzu kaplicy zamkowej w Sárospatak⁸. Zamek był własnością rodziny Zofii Batorówny (córką Andrzeja Batorego [1597–1637] oraz Polki Anny Zakrzewskiej). Po śmierci męża Jerzego II Rakoczego, księcia Siedmiogrodu, Batorówna razem ze swoim synem Franciszkiem I Rakoczym przeszła na katolicyzm. Jezuicka *Historia Domus* zawiera opowieść o cudzie; gdy 6 lutego 1664 roku oddziały tureckie zbliżały się do Sárospatak, modląc się przed obrazem ujrzeli jak Maria Panna przymyka lewe oko. Otworzyła je dopiero trzeciego dnia po odparciu wojsk, gdy wróg był już daleko⁹. Kult ikony w Sárospatak można tłumaczyć tym, że matka Zofii Batorówny była Polką oraz tym, że również sama Zofia odbywała pielgrzymki na Jasną Górę. Batorówna posiadała także własną ikonę Czarnej Madonny, umieszczoną w ołtarzu ufundowanego przez nią kościoła jezuitów (od 1811 roku norbertanów) w należącym do Królestwa Węgierskiego mieście Kassa (obecnie słowackie Koszyce)¹⁰. Kopia wzmiankowana jest także w spisie obiektów wywożonych z pałacu Rakocznych w Munkács (Mukaczewo na Ukrainie) do zamku Rakocznych w Sárospatak. Autor inwentarza z 1688 roku, György Kőrösy, opisał kopię jako „nieduży obraz na blasze miedzianej, przedstawiający Czarną Madonnę Częstochowską”¹¹.

Oprócz Zofii Batorówny także inni przedstawiciele XVII-wiecznej szlachty węgierskiej oddawali cześć Matce Boskiej Częstochowskiej, m.in. Pál Esterházy, cesarski feldmarszałek oraz palatyn Królestwa Węgierskiego od 1681 do 1713. Esterházy umieścił ikonę Czarnej Madonny, pochodzącą z jego zamku w miejscowości Fraknó (Forchtenstein, Austria), w ołtarzu głównym średniowiecznego kościoła w Kisboldogaszony (Kleinfrauenhaid, Austria), zniszczonego przez Turków w 1683 roku, a następnie odbudowanego. Wkrótce obraz stał się powszechnym obiektem kultu¹². Na inskrypcji można odczytać datę 1461, jednak naj-

⁷ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119.

⁸ Péter Katalin, *A jezsuiták működésének első szakasza Sárospatakon*, [w:] *Egyháztörténeti Szemle* 7, 2006/2. 39; Gyulai Éva, *Rákóczi és a sárospataki jezsuiták*, [w:] II. *Rákóczi Ferenc, az államférfi*. Sárospatak 2008, 298.

⁹ *Budapest*, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab 95/1, 7–8, (Annuae 1664).

¹⁰ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

¹¹ Thaly Kálmán, *A Rákóczi árvák 1688-ban Munkács várában maradt és Patakra vitt ingó értékeinek lajstromai*, [w:] *Történelmi Tár* 9, 1886, 785.

¹² Esterházy 1690, 80–81; Szilárdfy 1994, 331; Németh Adél, *Burgenland. Panoráma Regionális Útikönyvek*. Panoráma, Budapest 2003, 138.

prawdopodobnie obraz pochodzi dopiero z XVII wieku. Przypuszczalnie taka data znajdowała się na pierwowzorze. Głowa Maryi Panny oraz Dzieciątka uwieńczona jest barokową koroną.

Pál Esterházy opisuje także inne kopie obrazu jasnogórskiego w wydany drukiem w 1696, w Nagyszombat (Trnawa na Słowacji)¹³, dziele *Mennyei korona* (*Niebiańska korona*). Między innymi jedna z kopii, znajdująca się na klatce schodowej kolegium jezuickiego w Trnawie, miała kilkakrotnie uchronić uczelnię przed pożarem. Wizerunek czczony był przez mieszkańców kolegium od 1663 lub 1665 roku jako strzegący przed ogniem, głodem i zarazą. Według Esterházyego obraz „pozostawał w ukryciu przed narodem i światem”, jednak dzięki jego opisowi stał się powszechnie znany. Obecnie, kopia tej ikony, namalowana przez Stadlera Vitusa w 1639 roku, znajduje się w ołtarzu kaplicy częstochowskiej w byłym jezuickim kościele uniwersyteckim w Trnawie, zwanym dziś konkatedrą św. Jana Chrzciciela¹⁴.

Pál Esterházy wspomina także inny znaczący ośrodek kultu – kościół Matki Boskiej Królowej Aniołów w Sopronbánfalva¹⁵. Średnio-wieczna kaplica pod wezwaniem św. Wolfganga została przekazana Zakonowi Paulinów z końcem XV stulecia. Ci, przepędzeni przez Turków do Wiener Neustadt, powrócili do Sopronbánfalva w 1614 roku, rozpoczynając odbudowę kościoła oraz zabudowań klasztornych. Prawdopodobnie już w XVI wieku byli w posiadaniu kopii obrazu jasnogórskiego, jednak źródła pisane wspominają o niej dopiero począwszy od 1669 roku, kiedy regularnie zaczęły napływać ofiary na rzecz cudownego obrazu. Nawet członkowie rodziny Habsburgów odwiedzali kościół, aż do 1786 roku, gdy zakon rozwiązano. Po paulinach kościół przeszedł na własność karmelitów, a ci w 1788 roku sprzedali ołtarz wotywny kościołowi luterańskiemu w Kabold (Kobersdorf, Austria). Na miejscu obrazu Matki Boskiej Stephen Dorffmaister namalował scenę ukrzyżowania¹⁶. Obecnie, ikona oprawiona w rokokową ramę na powrót wisi w ołtarzu głównym kościoła w Sopronbánfalva.

¹³ Esterás [Esterházy] Pál, *Mennyei korona*. Nagyszombat, 1696, 792–3.

¹⁴ Szilárdfy 2003, 119, fot. 250.

¹⁵ Esterházy 1696, 115; Balogh Ágoston Flórián, *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua regina et patrona Hungariorum*, Agriae, Typ. Lycei Archi-Episcopalis, 1872, 596; Genthon István, *Magyarország műemlékei*, Budapest, Akadémiai Kiadó 1951, 253; *Sopron és környéke műemlékei*, Magyarország műemléki topográfiája 2, red.: Dercsényi Dezső, Budapest 1953, 362–366; Barna Gábor, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Panoráma, Budapest 1990, 141–142; Szilárdfy 1994, 344; Szilárdfy 2003, 119, fot. 251; Barna 2004, 44.

¹⁶ Csatkai Endre, *A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe*. Soproni Szemle 24, 1970, 362–364.

Kolejne XVII-wieczne kopie odnaleźć można w kaplicy Csermely (Rinnsalkapelle) w Nagymarton (Mattersburg, Austria) oraz w ołtarzu wotywnym kościoła franciszkanów pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Kismarton (Eisenstadt, Austria). Kaplicę pielgrzymkową w Nagymarton wybudowano w XVII wieku w stylu barokowym na szlaku drogowym do miejscowości Márcfalva (Marz, Austria)¹⁷. Wizerunek Matki Boskiej z obu stron otaczają umieszczone na stiukowym ołtarzu posągi: św. Anny oraz św. Joachima. Obraz utracił na znaczeniu za panowania cesarza Józefa II Habsburga (1780–1790). Kopię z kościoła franciszkanów w Eisenstadt namalował malarz nieznany prawdopodobnie z końcem XVII stulecia¹⁸.

2. Kult w XVIII wieku

Obecnie, najważniejszym miejscem kultu Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech jest kościół paulinów w Márianosztra (fot. 1)¹⁹. Średniowieczny klasztor, opuszczony za czasów okupacji tureckiej, został odbudowany przez Györgya Széchenyiego, arcybiskupa Ostrzyhomia pomiędzy 1718 a 1721 rokiem. Zgodnie z tradycją zakonu, kopię ikony jasnogórskiej z 1720 roku, autorstwa paulina Cypriana Łaszkiewicza, umieszczono w specjalnym ołtarzu, nad którego dekoracjami pracował Mózes Szabó. Kościół konsekrowano w 1729 roku, a w rękach paulinów pozostał do 1786 roku.

W XVIII wieku kopie cudownego obrazu umieszczane były w ołtarzach głównych wielu paulińskich kościołów, np. w miastach: (1) Szakolca (Skalica, Słowacja), (2) Pápa (3) Peszt, (4) w kościele parafialnym we wsi Egervár oraz (5) w kościele paulinów pod wezwaniem śś. Piotra i Pawła we wsi Sveti Petar u Šumi (Istria, Chorwacja).

(1) Obecnie nieużywany, będący własnością prywatną, kościół paulinów w mieście Szakolca wybudowano pomiędzy 1715 a 1725 rokiem²⁰. W tym czasie wykonano ołtarz główny, w którego wyższej części, po-

¹⁷ Gugitz Gustav, *Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch*. II. Wien 1955, 233; Dehio-Hanbuch. *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Burgenland*. Bearbeitet von Schmeller-Kitt, Adelheid. *Zweite verbesserte Auflage*. Verlag Anton Schroll & Co. Wien 1980, 193; Németh 2003, 135–136.

¹⁸ Szilárdfy 1994, 332; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

¹⁹ Esterházy 1696, 122; *Pest megye műemlékei*; red.: Dercsényi Dezső. I. Budapest 1958, 477, 485, 487; Barna 1990, 104–105; Dercsényi, Balázs-Hegyi, Gábor-Marosi, Ernő-Török József, *Katolikus templomok Magyarországon*, Budapest 1991, 37; Szilárdfy 1994, 335–336; Barna 2004, 44.

²⁰ Balogh 1872, 780; Ipolyvölgyi Németh, J. Krizosztom, *Búcsújárók könyve*. Novitas b. Kft. Balassagyarmat, 1991, 258–259.

wyżej obrazu przedstawiającego św. Pawła Pustelnika, zawieszono kopię ikony jasnogórskiej.

(2) Kolejny obraz znajduje się w ołtarzu głównym wybudowanego w latach 1734–1742 kościoła paulinów (obecnie benedyktynów) Najświętszej Maryi Panny w mieście Pápa (fot. 2)²¹. Kopia cudownego obrazu znajduje się pośrodku ołtarza głównego, otaczają ją figury aniołów oraz św. Piotra i Pawła.

(3) Relikwia św. Sebastiana oraz miedzioryt przedstawiający Czarną Madonnę zostały umieszczone razem z kamieniem węgielnym w kościele paulinów (obecnie uniwersyteckim) Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Peszcie²². Budowę kościoła rozpoczęto w 1722 roku, zakończono w 1742 roku i konsekrowano w 1748 roku. Antal Lipót Conti wykonał kopię cudownego obrazu, umieszczoną w ołtarzu głównym poświęconym w 1758 roku.

(4) Kościół parafialny św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Egervár wybudował w XV wieku dla Zakonu Franciszkanów László Egervári²³. Klasztor uległ zniszczeniu podczas okupacji tureckiej. Ignác Széchényi przeprowadził renowację w latach 1749–1757, w tym samym czasie wykonano także wyposażenie oraz ołtarz główny z kopią obrazu jasnogórskiego.

(5) Kopię cudownego obrazu umieszczono w konsekrowanym w 1755 roku kościele paulinów św. Piotra i Pawła w Sveti Petar u Šumi, w ołtarzu głównym, powyżej tabernakulum²⁴.

W XVIII wieku kopie zawieszano w ołtarzach bocznych w wielu kościołach Zakonów Franciszkanów, Paulinów i Norbertanów, np. (1) w kościele franciszkanów w Szeged-Alsóváros, (2) w kaplicy św. Rocha w Peszcie, (3) w kościele franciszkanów w Vác, (4) w kościele franciszkanów w Baja, (5) w kościele paulinów w mieście Nagyvárad (obecnie Oradea, Rumunia), oraz (6) w kościele prepozytowym norbertanów w Csorna.

(1) Obraz zwany „Czarną Maryją” lub „Maryją Saraceńską” zawieszono niedaleko wejścia, w prawym ołtarzu kościoła franciszkanów Matki Boskiej Śnieżnej w Szeged-Alsóváros (fot. 3)²⁵. Ikonę namalował

²¹ Bálint 1943, 41; Szilárdfy 1981, 123; Dercsényi-Hegy-Marosi-Török 1991, 186–187; Szilárdfy 1994, 336; Barna 2004, 44.

²² Bálint 1943, 41; Genthon 1951, 56; Török József, *Budapest, Egyetemi Templom*. TKM Kiskönyvtár 230. Budapest 1986, 2, 8; Dercsényi-Hegy-Marosi-Török 1991, 26–27; Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

²³ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44. KÖH fot. archiwalna 4487, neg. 10573.

²⁴ Barna 2004, 40.

²⁵ Bálint Sándor, *Ünnepi kalendárium, A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Budapest, Szent István Társulat 1977, II 979, 383;

András Morvay w 1740. Modlące się tam dziewczęta zwykły wypraszać Matkę Boską o zamążpójście.

(2) Pochodzącą z połowy XVIII stulecia kopię obrazu jasnogórskiego znaleźć można powyżej ołtarza bocznego w kaplicy św. Rocha w Peszcie (fot. 4)²⁶. Obraz został namalowany olejem na płótnie przez nieznanego węgierskiego mistrza. Matka Boska oraz Dzieciątko przedstawieni są wraz z puttami, z których jedno trzyma kwiat róży.

(3) Klasztor oraz kościół franciszkanów Świętej Trójcy w Vác wybudowano pomiędzy 1721 a 1761 rokiem²⁷. Początkowo obrazowi oddawano cześć w ołtarzu bocznym, obecnie wisi na ścianie południowej w przejściu pomiędzy pierwszą i drugą kaplicą boczną, południową, prawdopodobnie od lat 40. XX wieku.

(4– 5) Dwie kolejne kopie obrazu czczone są w jednym z ołtarzy bocznych w kościele franciszkanów w Baja, wybudowanym między 1728 a 1756 rokiem oraz w kościele paulinów (dziś norbertanów) w Nagyvárad, ukończonym około 1760 roku²⁸.

(6) Obraz zwany „Maryją Saraceńską” znajduje się w lewym ołtarzu bocznym w kościele prepozytowym norbertanów w Csorna. Proboszcz Tádé Schrabel sprowadził go około roku 1757 roku z miasta Grádics (Hradyszcze Węgierskie, Czechy). Wbrew dotychczasowej literaturze, obraz nie przedstawia Matki Boskiej Częstochowskiej, ale Czarną Madonnę Brneńską²⁹. Matka Boska z Brna różni się od pozostałych ikon typu Hodegetrii romboidalnym kształtem relikwiarza zawieszonego na jej piersi. Relikwiarz usunięto z obrazu w Csorna podczas przemalowań w XIX wieku.

Kopie obrazu jasnogórskiego otaczano czcią także w Belgradzie w 1. ćwierci XVIII stulecia. Zgodnie z inskrypcją na miedziorycie Jánoša Fülöpa Bindera (1770), ikonę przeniesiono z Belgradu do pobliskiego kościoła franciszkanów-obserwantów w Zimony (Zemun, Serbia) 10 listopada 1723 roku (fot. 5)³⁰. Wizerunek był czczony w ołtarzu kościoła parafialnego jeszcze w 1872³¹.

Dercsényi-Hegy-Marosi-Török 1991, 219; Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

²⁶ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119, fot. 35; Barna 2004, 44.

²⁷ Szilárdfy 2003, 119.

²⁸ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

²⁹ Barna 1990, 54–55; Szilárdfy 1994, 327.

³⁰ „Wahre abbildung der Mutter gottes so Vorhero in Belgrad Verehret ware, anjezo aber in Semlin bey denen P. P. Franciscaner der Capist-Provinz der Regl. Observantz” Szilárdfy Zoltán, *Magyar barokk szentképek*, [w:] *Művészettörténeti Értesítő*, 1981, 122; Szilárdfy, Zoltán-Tüskés, Gábor-Knapp Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Budapest 1987, kat. 362.

³¹ Balogh 1872, 638.

W zbiorze fotografii Państwowego Urzędu Dziedzictwa Kulturowego w Budapeszcie (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) odnalazłam dwa XVIII-wieczne przedstawienia, niepojawiające się w dotychczasowej literaturze: (1) obraz ołtarzowy w kaplicy pałacowej w Bölgyén (Bedzany w kraju nitrzańskim na Słowacji) (fot. 6)³² oraz (2) obraz umieszczony nad drzwiami do zakrystii w kościele św. Jana Chrzciciela we wsi Gyalóka, w powiecie Sopron-Fertőd (fot. 7)³³. Obie kopie pochodzą z 2. połowy XVIII wieku.

Kolejne XVIII-wieczne kopie możemy odnaleźć w kościele pod wezwaniem Maryi Panny w Egerszalók (fot. 8), w ołtarzu bocznym kościoła Narodzenia Najświętszej Maryi Panny we wsi Perkáta oraz w ołtarzu bocznym kościoła Świętej Trójcy we wsi Bölcske³⁴. Iluzjonistyczny obraz (trompe l'oeil) z przedstawieniem Matki Boskiej Częstochowskiej przechowywany jest dziś w muzeum zamkowym Istvána Dobó w mieście Eger. Także on pochodzi z 2. połowy XVIII wieku (fot. 9)³⁵.

3. Kult w XIX oraz XX wieku

Kopie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej czczono w wielu kościołach XIX-wiecznych Węgier, np. (1) w kościele parafialnym w Mezőtúr oraz (2) w kościele parafialnym w Terézváros, w Peszcie.

(1) Obraz umieszczony jest na jednej z kolumn prezbiterium w wybudowanym w latach 1817–1823 kościele parafialnym Wniebowzięcia Matki Boskiej w Mezőtúr.

(2) XVIII-wieczna kopia czczona jest w ołtarzu bocznym na ścianie północnej, powstałego pomiędzy 1801 a 1809 rokiem, kościoła w jednej z dzielnic Budapesztu – Terézváros³⁶. Wizerunek zawieszono ponad stołem ołtarzowym zaprojektowanym przez Mihály Pollacka między 1828 a 1835 rokiem oraz poniżej namalowanej przez Józsefa Schoeffta części ołtarza przedstawiającej *Patrona Hungariae*.

³² KÖH 11680.

³³ KÖH 75293.

³⁴ Szilárdfy 1994, 336; Szilárdfy 2003, 119; Barna 2004, 44.

³⁵ Ltsz.: 55.454 olej na desce, 30,3×22,2 cm. Mojzer Miklós (red.), *A Magyar Nemzeti Galéria késő reneszánsz és barokk kiállítása. Képzőművészeti Alap, Budapest 1982, 255; Lengyel László, Pálos festő (?)*, 18, század. *Trompe l'oeil a czestochowai Szűzanya képével*, 18. század második fele, [w:] *Zsánermetamorfózisok. The metamorphosis of themes*. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1993, 190.

³⁶ Basics Beatrix, *Budapest, Terézvárosi plébániatemplom. Tájak, korok, múzeumok* Kiskönyvtár 240. Budapest, 8–9, 13; Szilárdfy 1994, 336; Barna 2004, 44.

W XX wieku Polacy osiedlający się na Węgrzech szerzyli tradycyjny kult Matki Boskiej Częstochowskiej, np. (1) w Bukowinie (obecnie w Rumunii) oraz w (2) Peszcie.

(1) Kopia namalowana na desce została umieszczona w ołtarzu kościoła wybudowanego przez polskich górników w 1904 roku w miejscowości Kácsika (obecnie Kaczyka w Rumunii) niedaleko miasta Radóc (Radowce, Rumunia)³⁷. Obraz przeniesiono do Bukowiny z ormiańskiego kościoła św. Stanisława. Już w tamtym czasie był on słynny w Polsce. O cudach świadczą dary wotywnie, które dotarły do Bukowiny razem z obrazem. Jego kult rozszerzył się na obszar całej Bukowiny a nawet na bardziej odległe części kraju.

(2) Polacy przybywający na Węgry na przełomie XIX i XX wieku założyli tzw. „polski kościół” w Peszcie w roku 1907 roku³⁸. Polski ksiądz Wincenty Danek dzięki darom od katolików z Polski oraz polskiej emigracji w Stanach Zjednoczonych, wybudował kościół oraz dom dla starszych ludzi – polskich katolików osiadłych w Budapeszcie, zatrudnionych głównie w fabrykach w dzielnicy Kőbánya. Kościół oraz dom starców zostały zaprojektowane przez Aladára Árkaya (1868–1932), węgierskiego architekta, rzemieślnika i malarza. Kościół konsekrował polski kardynał August Hlond 17 sierpnia 1930 roku. Kopię Madonny Częstochowskiej umieszczono w ołtarzu bocznym, na lewo od łuku tęczowego.

Przedstawienia Matki Boskiej Częstochowskiej pojawiały się nie tylko w ołtarzach i na rycinach, ale także w rzeźbie. Przykładem rzeźbiona studnia paulinów autorstwa Miklósa Ligetiego z 1916 roku przy ulicy Imrego Lósyego w VIII dzielnicy Budapesztu (fot. 10)³⁹. Fontannę zamówiła na początku 1910 roku kapituła Ostrzyhomia, by upamiętnić Zakon Paulinów. Fontannę przeniesiono na wewnętrzny dziedziniec Głównego Seminarium (ul. Papnövelde, V dzielnica) w 1935 roku. Matka Boska Częstochowska została wyrzeźbiona w marmurze, w centralnej części fontanny, na szczycie kamiennej kolumny. Po obu jej stronach znajdują się figury dwóch pogrążonych w modlitwie, klęczących paulinów.

W latach 30. i 40. XX wieku kopie Matki Boskiej Częstochowskiej umieszczano w centralnych częściach nowo budowanych kościołów paulinów.

³⁷ Sántha Alajos, *Bukovina Boldogasszonya*, [w:] *Katolikus Világ*, 1936, augusztus, 250–251; Limbacher Gábor, *Moldvai magyarok kácsikai búcsújárása Nagyboldogasszony ünnepekor*, [w:] *„Megfog vala apóm szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest 1993, 95–100.

³⁸ Prohászka László, *Lengyel emlékek*. Budapest 2001, 48–53.

³⁹ Prohászka 2001, s. 47–48; Prohászka László, *Ligeti Miklós egyházművészeti alkotásai*, [w:] *Vigilia* 2002/10, 750.

(1) Kopię obrazu zawieszono po prawej stronie, w ostatniej z kaplic kościoła paulinów, wybudowanego z inicjatywy zakonnika Mihálya Zembruskiego, według planów Károlya Weichingera w Peczu w 1938 roku⁴⁰. Kopię przywieźli z Polski paulini w 1934 roku, gdy na nowo osiedlali się na Węgrzech.

(2) Inną kopię obrazu umieszczono w kościele paulinów wybudowanym w Petőfiszállás-Szentkút w 1940 roku⁴¹.

(3) W okresie II wojny światowej polscy uchodźcy internowani we wsi Oszkó ufundowali replikę cudownego obrazu dla tamtejszego kościoła parafialnego. Wisi do dziś na ścianie nawy północnej. Polsko-węgierska inskrypcja brzmi: „4 XI 1942 | TEN OTO OBRAZ | KRÓLOWEJ KORONY POLSKIEJ | MATKI BOŻEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ | OFIAROWALI | KOŚCIOŁOWI W OSZKÓ | INTERNOWANI ŻOŁNIERZE POLSCY”⁴².

Jedną z ostatnich kopii obrazu jest ta z ołtarza z orłem jagiellońskim w Polskiej Kaplicy Kościoła Skalnego na Wzgórzu Gellérta w Budzie⁴³. Obraz ofiarowano 15 maja 1994 roku z okazji 60. rocznicy powrotu Zakonu Paulinów na Węgry. Po jego obu stronach znajdują się figury; po lewej św. Jadwigi Andegaweńskiej, córki Ludwika Węgierskiego oraz po prawej bł. Euzebiusza z Ostryhomia.

Również dziś kult Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech pozostaje silny. Kopię autorstwa Witolda Bulika przywieziono z Polski 20 października 2000 roku do świeżo odbudowanego po pożarze w 1999 roku kościoła św. Władysława we wsi Huna.

Podsumowując, można stwierdzić, że kult Czarnej Madonny był jednym z najbardziej rozpowszechnionych na Węgrzech od XVII aż po XX wiek. Zarówno podczas okupacji tureckiej jak i po wypędzeniu Turków z Węgier, kult obrazu szerzony był głównie przez paulinów oraz szlachtę węgierską z polskimi koligacjami. Przedstawienia są wielorakie, zróżnicowane ze względu na technikę artystyczną, funkcję oraz formę przedstawienia; od obrazów ołtarzowych, przez obrazy wotywnie po posagi.

Tłum. I. Jasieński

⁴⁰ Weichinger Károly (1893–1928), *Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Magyar Építészeti Múzeumának kiadványa*, Budapest 1994, 57.

⁴¹ Bálint Sándor, *Boldogasszony vendégségében*. Veritas Könyvkiadó, Budapest 1944, 7–11; Barna 1990, 127–130.

⁴² Inskrypcja w wersji węgierskiej: 1942. X. 4. | EZT A KÉPET | A LENGYEL KORONA KIRÁLYNŐJÉNEK | A CSENSZTOHOVAI SZŰZANYÁNAK | AJÁNLIJÁK FEL | AZ OSZKÓI TEMPLOM JAVÁRA | LENGYEL INTERNÁLT KATONÁK.

⁴³ Prohászka, 2001, 53–55.

Bibliography/Bibliografia

- Balogh Ágoston Flórián, *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua regina et patrona Hungariorum, Agriae*, Typ. Lycei Archi-Episcopalis, 1872.
- Barna Gábor, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Panoráma, Budapest 1990.
- Barna Gábor, *A czestochowai Szűzanya tisztelete Közép-Európában*; [w:] „...szolgálatra ítéltél...” *Bálint Sándor Emlékkönyv*. Szabó Ferenc és Szabó Magdolna közreműködésével szerkesztette Barna Gábor. Szeged, Lazi Könyvkiadó 2004, 38–51.
- Bálint Sándor, *Sacra Hungaria: Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*, Budapest: Veritas, 1943[1944].
- Bálint Sándor, *Boldogasszony vendégségében*, Veritas Könyvkiadó, Budapest 1944.
- Bálint Sándor, *Ünnepi kalendárium: A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Budapest, Szent István Társulat, 1977.
- Bálint, Sándor-Barna, Gábor, *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest, Szent István Társulat, 1994.
- Basics Beatrix, *Budapest, Terézvárosi plébániatemplom*. Tájak, korok, múzeumok Kiskönyvtár 240. Budapest, 1986.
- Csatkai Endre, *A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe*. Soproni Szemle 24, 1970, 362–364.
- Dehio-Hanbuch. *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Burgenland*. Bearbeitet von Schmeller-Kitt, Adelheid. Zweite verbesserte Auflage. Verlag Anton Schroll & Co. Wien, 1980.
- Dercsényi, Balázs-Hegyi, Gábor-Marosi, Ernő-Török József, *Katolikus templomok Magyarországon*. Budapest, 1991.
- Esteras [Esterházy] Pal, *Az egész világon levő csodalatos boldogságos Szűz kepeinek...* Nagyszombat 1690.
- Esterás [Esterházy] Pál, *Mennyei korona*. Nagyszombat, 1696.
- Genthon István, *Magyarország műemlékei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951.
- Gugitz Gustav, *Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch*. I–V. Wien 1955–1958.
- Gyulai Éva, *Rákóczi és a sárospataki jezsuiták*; [w:] II. *Rákóczi Ferenc, az államférfi*. Sárospatak 2008, 294–345.
- Ipolyvölgyi Németh, J. Krizosztom, *Búcsújárók könyve*. Novitas b. Kft. Balassagyarmat, 1991.
- Jackiewicz Elżbieta, *Naśladownictwa ołtarza głównego bazyliki jasnogórskiej*; [w:] „Studia Claromontana”, Tom 15, 1995, 341–416.
- Lengyel László, *Pálos festő (?)*, 18. század. *Trompe l'oeil a czestochowai Szűzanya képével*, 18. század második Fele; [w:] *Zsánermetamorfózisok. The metamorphosis of themes*. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1993.
- Limbacher Gábor, *Moldvai magyarok kácsikai búcsújárása Nagyboldogasszony ünnepekor*; [w:] „Megfog vala apóm szokor kezemtől...” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére* Budapest 1993, 95–100.
- Mojzer Miklós (red.), *A Magyar Nemzeti Galéria késő reneszánsz és barokk kiállítása*. Képzőművészeti Alap, Budapest 1982.
- Németh Adél, *Burgenland. Panoráma Regionális Útikönyvek*. Panoráma, Budapest 2003.
- Pest megye műemlékei*; red.: Dercsényi Dezső. I–II. Bp. 1958.
- Péter Katalin, *A jezsuiták működésének első szakasza Sárospatakon*; [w:] *Egyháztörténeti Szemle* 7, 2006/2, 30–43.
- Pieradzka Krystyna, *Fundacja klasztoru jasnogórskiego w Częstochowie w 1382 r.*, Kraków 1939.

- Prohászka László, *Lengyel emlékek*. Budapest 2001.
- Prohászka László, *Ligeti Miklós egyházművészeti alkotásai*; [w:] *Vigilia* 2002/10, 748–752.
- Sántha Alajos, *Bukovina Boldogasszonya*; [w:] *Katolikus Világ*, 1936. augusztus, 250–251.
- Sopron és környéke műemlékei*, Magyarország műemléki topográfiája 2; red.: Dezső Dercsényi, Budapest 1953.
- Śnieżyńska-Stolot Ewa, *Kult italo-bizantyjskich obrazów maryjnych w Europie Środkowej w XIV w.*; [w:] „*Studia Claromontana*” Tom 5, 1984, 14–26.
- Szilárdfy Zoltán, *Magyar barokk szentképek*; [w:] *Művészettörténeti Értesítő* 1981, 2. szp., 114–135.
- Szilárdfy Zoltán, *A magyarországi kegyképek és – szobrok tipológiája és jelentése*. Budapest, 1994.
- Szilárdfy Zoltán, *Ikonográfia – kultusztörténet*. Budapest 2003.
- Szilárdfy, Zoltán-Tüskés, Gábor-Knapp Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Budapest, 1987.
- Thaly Kálmán, *A Rákóczi árvaék 1688-ban Munkács várában maradt és Patakra vitt ingó értékeinek lajstromai*; [w:] *Történelmi Tár* 9, 1886, 769–789.
- Török József, *Budapest, Egyetemi Templom*. TKM Kiskönyvtár 230, Budapest 1986.
- Tüskés Gábor, *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*. Budapest 1993.
- Weichinger Károly (1893–1928). *Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Magyar Építészeti Múzeumának kiadványa*. Budapest 1994.

1. *Częstochowa shrine*, high altar, Pauline church, Márianosztra. First half of the 18th century. Photo: Gábor Hegyi. After: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 37

Matka Boska Częstochowska, ołtarz główny, kościół paulinów, Márianosztra, 1. poł. XVIII w., fot. Gábor Hegyi; według: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 37

2. *Częstochowa image*, high altar, Pauline (now Benedictine) Church of Our Lady, Pápa. First half of the 18th century. Photo: Gábor Hegyi. After: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 186

Matka Boska Częstochowska, ołtarz główny, kościół paulinów (obecnie benedyktyków) Najświętszej Maryi Panny, Pápa, 1. poł. XVIII w., fot. Gábor Hegyi; według: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 186

646

3. András Morvay: "Saracen Mary", right altar near the entrance, Franciscan church of Our Lady of the Snow, Szeged-Alsóváros. 1740. Photo: Gábor Hegyi. After: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 219

András Morvay: „Matka Boska Saraceńska”, prawy ołtarz niedaleko wejścia, kościół franciszkanów Matki Boskiej Śnieżnej, Szeged-Alsóváros, 1740, fot. Gábor Hegyi; według: Dercsényi-Hegyi-Marosi-Török, 1991, 219

4. Image of Częstochowa, side altar, Chapel of St. Roch, Pest. Middle of the 18th century. After: Szilárdfy, 2003, 119, fig. 35

Matka Boska Częstochowska, ołtarz boczny, kaplica św. Rocha, Peszt, poł. XVIII w.; według: Szilárdfy 2003, 119, fot. 35

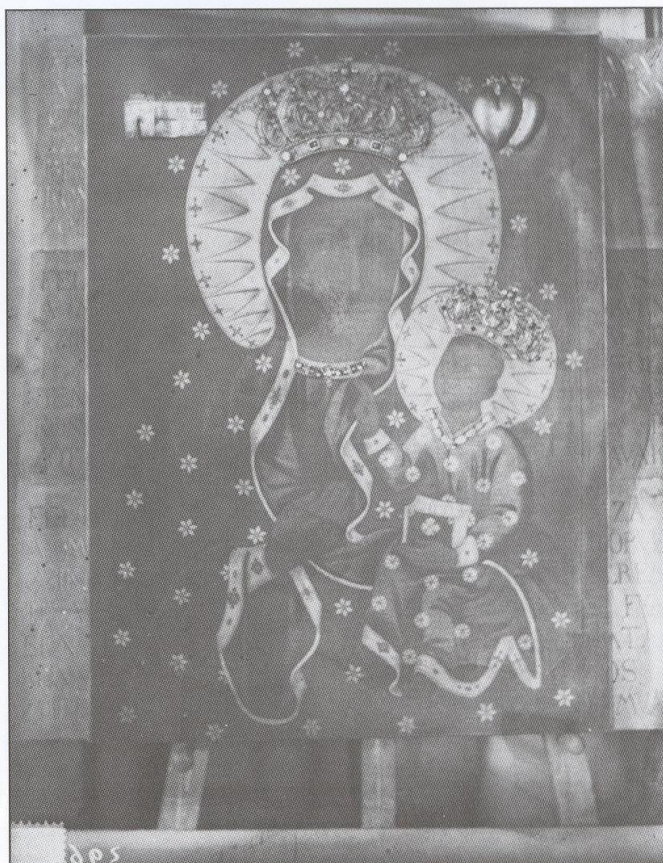

5. János Fülöp Binder: Icon of the "Black Madonna" carried over from Belgrade to the nearby Franciscan Observant church of Zimony. Copper engraving, 1770. After: Szilárdfy-Tüskés-Knapp, 1987, Cat. 362

János Fülöp Binder: „Czarna Madonna”, sztych przeniesiony z Belgradu do pobliskiego kościoła franciszkanów-obszantów w Zimony (obecnie Zemun, Serbia), miedzioryt, 1770; według: Szilárdfy-Tüskés-Knapp, 1987, kat. 362

6. Altar image of the "Black Madonna", palace chapel, Bölgyén. Second half of the 18th century. Photo: Budapest, National Office of Cultural Heritage

Obraz ołtarzowy: „Czarna Madonna”, kaplica pałacowa, Bölgyén, 2. poł. XVIII w., fot. Państwowego Urzędu Dziedzictwa Kulturowego w Budapeszcie

648

7. *Częstochowa image*, above the sacristy door, church of St. John the Baptist, Gyalóka. Second half of the 18th century. Photo: Budapest, National Office of Cultural Heritage

Obraz jasnogórski nad drzwiami do zakrystii, kościół św. Jana Chrzciciela, Gyalóka, 2. poł. XVIII w., fot. Państwowy Urząd Dziedzictwa Kulturowego w Budapeszcie

8. *Częstochowa image*, church of the Name of Virgin Mary, Egerszalók. 18th century. Photo: Miklós Lantos, 1984. After: Bálint-Barna, 1994

Obraz jasnogórski, kościół Najświętszej Maryi Panny, Egerszalók, XVIII w., fot. Miklós Lantos 1984; według: Bálint-Barna, 1994

9. *Trompe l'oeil with the shrine of Częstochowa*, Castle Museum of István Dobó in Eger. Second half of the 18th century. Photo: Anna Tüskés, 2008

Trompe l'oeil z przedstawieniem Matki Boskiej Częstochowskiej, Muzeum Zamkowe Istvána Dobó w Eger, 2. poł. XVIII w., fot. Anna Tüskés, 2008

10. Miklós Ligeti: *Well of the Paulines*, 1916, Budapest, inner court of the Central Seminary. Photo: Péter Schmidt, 2008

Miklós Ligeti: *Studnia paulińska*, 1916, Budapeszt, wewnętrzny dziedziniec Seminarium Głównego, fot. Péter Schmidt, 2008